

Yeni Liberal Politikaların Türkiye Kentleri Üzerindeki Etkileri

Melih Ersoy¹

Öz: Bu bildirinin amacı yeni liberal dönemin Türkiye kentleri üzerindeki etkilerini Ankara kenti ile karşılaştırmalı olarak sunmaktır. Bunun için 1980 tarihinden başlayarak il düzeyinde ayrıntılı verilere ulaşabildiğimiz son nüfus sayımı sonuçlarının verildiği 2000 yılına kadar geçen sürede, onar yıllık aralarla, 1980, 1990 ve 2000 yıllarına ilişkin veriler seçilen başlıklar altında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ağırlıklı olarak TÜİK tarafından anılan yıllar için iller düzeyinde hazırlanmış olan “Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri” başlıklı yayından yararlanılmıştır. Araştırma verileri Türkiye, İstanbul ve orta büyüklükteki kentlerinin bu dönemdeki performanslarını Ankara ili verileri ile karşılaştırıldığında, Ankara kentinin birçok değişken açısından bu sürecin kaybedenleri arasında yer almamasına karşın bu süre içinde genel olarak Türkiye ortalamasında yakalanan performansın üzerine çıkamadığını ve dönem başında var olan göreceli durumunu korumakla yetindiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Türkiye Kentleri, Orta Büyüklükteki Kentler, Yeni Liberal dönem.

Abstract: This paper aims to investigate the impact of neo-liberal policies, pursued since 1980, on the demographic and socioeconomic development of İstanbul, Ankara and the middle sized cities in Turkey. In the paper various official data related to the demographic and socio economic variables is used to show the development of İstanbul, Ankara and the middle sized cities between 1980 and 2000. Findings of the study show that the implementation of neoliberal policies in Turkey did not result in impressive social and economic development in middle sized cities. Demographic, economic and social indicators, display the uneven development in spatial terms between middle sized cities and the most developed metropolis of the country, İstanbul and the second most populous city, Ankara

Key Words: Ankara, Turkish Cities, Middle Sized Cities, Neoliberalism.

¹ Prof.Dr., ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

1. Giriş

Yeni liberalizm sözcüğünün kökenleri 1930'lara kadar gitse de (Birch, Mykhenko, 2010) farklı bir anlam ve içerikle Batı dünyasında etkili olması 1970'lerde yaşanan petrol krizini izler. Türkiye'de ise gecikmeli olarak 1980'li yıllar askeri darbenin ülke düzeyinde örgütlü toplumsal yapıyı ortadan kaldırması ve otoriter yapının sağladığı "alan temizliği" ile liberal politikaların adım adım her alanda egemen kılınmaya başlandığı dönem olmuştur. Bu dönemde, bir yandan Anadolu'nun orta büyüklükteki birçok kentinde hızlı bir sanayileşmenin gerçekleştiği söyleminin yaygınlaştığını, diğer yandan da İstanbul'un yabancı sermaye bakımından çekici hale getirilerek bir "dünya kentleri" arasına girmesi için yoğun çaba harcandığını görüyoruz. Ankara ise bu resimde eski önemini ve önceliğini yitiren, ancak başkent olmanın sağladığı bazı üstünlüklerle konumunu korumaya çalışan bir kent olarak nitelendirilebilir.

Bu bildirinin amacı yukarıda genel kamu düzeyinde benimsenen saptamaları değişik boyutları ile resmi istatistikler ışığında irdelemektir. Bu çerçevede, iller düzeyinde kapsamlı verilere ulaşabildiğimiz 1980 ve 2000 yılları arasında Türkiye geneli, İstanbul kenti, il merkezi nüfusu 100.000 ile 500.000 arasında olan 46 orta büyüklükteki yerleşmeye² ilişkin demografik ve sosyo-ekonomik veriler Ankara kenti ile karşılaştırılmalı olarak incelenerek yeni liberal politikaların farklı kentsel yerleşmeler açısından değerlendirmesi yapılacaktır. Bu değerlendirme anılan politikaların farklı kentsel alanlar bakımından anılan politikaların sürdürülebilirliğine ilişkin olarak bir ipucu da verecektir.

2. Türkiye'de Yeni Liberal Politikalar Dönemi Öncesinde Nüfusun Mekânsal Dağılımına İlişkin Olarak Uygulanan Politikalar

600 yılı aşan geçmişi olan Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında nüfusun kentsel yerleşmeler arasında dengeli bir biçimde dağıtılmasına yönelik bir politika belirlendiğini ve bu ülkesel mekânsal stratejinin gerçekleşmesini sağlayacak ekonomi politikalarının da bilinçli ve ısrarlı bir biçimde uygulandığını görüyoruz.

Bu çerçevede kuşkusuz en kararlı ve iddialı uygulama, yeni Cumhuriyetin başkentinin, yıkılan İmparatorlukta çürümenin ve emperyalizmle işbirliğinin mekânsal simgesi olarak görülen İstanbul'dan devrimin aydınlık ve çağdaş yüzünü temsil edeceği öngörülen Ankara'ya taşımak oldu. Olağan koşullarda bunun çok da kolay verilebilecek bir karar olmadığı açıktır. 19th yüzyıl ortalarında İstanbul, yaklaşık 750.000 kişilik nüfusu ile İmparatorluk sınırları içinde yaşayan toplam nüfusun ¼ ünü barındıran bir başkentti. İmparatorluğun "ilksel" ya da "tek büyük egemen" kenti (*primate city*) olarak ikinci büyük kent olan İzmir'den on kat daha büyük bir nüfusa sahipti (Erder,1978: 176).

Yeni kurulan Cumhuriyetin Anadolu'da yeni gelişme merkezleri oluşturarak nüfusu ülke düzeyinde daha dengeli biçimde dağıtma politikası, Osmanlı'nın dünya kapitalist sistemi ile bütünleşen tek büyük egemen kenti ile çok sayıda önemsiz

² 100.000-500.000 arası nüfus büyüklüğüne sahip yerleşmeleri Göçer (1985) "büyük şehir merkezleri", Turak (1985) "küçük metropoliten alanlar", Çıracı (1982) "potansiyel büyüme merkezleri-orta büyüklükte kentler" olarak tanımlamaktadır (Bkz.Demir ve Çubuk, 2010).

küçük yerleşmeden oluşan mekânsal örüntüsünden tümüyle farklıdır. Bu çerçevede yaratılmaya çalışılan yeni modelde bölgesel düzeyde orta büyüklükte kentlerle yeni kalkınma kutupları geliştirilerek bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesine çalışılmıştır (Keskinok, 2010).

Hedefinden şaşmayarak uygulanan bu başarılı politika sayesinde 1960'lı yıllara gelindiğinde İstanbul'un toplam ülke kentsel nüfusu içindeki payı 10 puan düşmüş, Ankara'nınki ise üç kat artmıştır (Tablo 1). İstanbul ve Ankara dışındaki kentsel yerleşmelerin payı aynı dönemde azalmış olmasına karşın, kamusal yatırımlar sayesinde gelişen yeni bölgesel merkezlerle Cumhuriyetin ilk yılları ile karşılaştırıldığında ulusal sınırlar içinde çok daha dengeli bir mekânsal örüntünün oluşturulduğu belirtilmelidir.

1980'e kadar mekânsal düzeyde bölgelerarası dengeli gelişmeyi benimseyen Türkiye, iktisadi politikalar bakımından da ithal ikameci kalkınma modelini temel almıştı. 1970'li yılların ortalarına kadar sorunsuz işleyen bu iki politika, özellikle petrol fiyatlarındaki ani yükselme ile ivme kazanan dünya kapitalist sistemindeki kar oranlarının düşüşü ve sermaye birikimde ortaya çıkan gerileme, kapitalist dünya ölçeğinde yeni bir buhrana yol açtı. Türkiye ekonomisi de bu süreçten zamanında alınamayan iktisadi önlemlerin de etkisiyle son derece olumsuz etkilendi. Yıllık GSYİH büyüme hızı 1975 de % 8 den 1980 de % -0.7 ye düştü. Ödemeler dengesindeki bozulma, artan işsizlik ve ülke içindeki farklı siyasal görüşler arasındaki çatışma 1980 darbesine elverişli bir toplumsal ortamın hazırlanmasına yol açtı.

1980 darbesi ile ithal ikameci politikalar yerini, tümüyle kapitalist dünya sistemi ile bütünleşmeyi kendisine hedef alan, devletin ekonomideki ağırlığını azaltan, yerli ve yabancı sermayeyi düzenleme karşıtı politikalar ve özelleştirmelerle yatırım yapmaya teşvik eden, ithal ikamesi yerine ihracata yönelik yatırımları destekleyen yeni liberal politikalara terk etti. (Ersoy,1994: 523-524).

Bu çalışmanın temel amacı, iktisadi düzeyde 1980'li yıllardan başlayarak üç on yılı aşan süredir egemen olan yeni liberal politikaların 1960'lı yıllara dek geliştirilen dengeli mekânsal gelişme modelini olumsuz yönde etkilediğini göstermektir. Bunun için resmi istatistikleri kullanarak Türkiye geneli, İstanbul ve orta büyüklükteki kentler ile Ankara verileri karşılaştırılmıştır. Bu yerleşmeler arasında demografik, ekonomik, sosyal ve politik düzeyde yaşanan farklılaşma Ankara kenti ile karşılaştırılmış ve Ankara'nın bu resimdeki özgün durumu incelenmiştir.

3. Verilerin Sunumu

1980 yılı Türkiye'de sosyo-ekonomik ve politik açılardan bir dönüm noktası olmuştur. Ülke ekonomisinin batı kapitalizmi ile tam anlamda bütünleşmesini sağlayan yeni liberal politikaların ilanı 24 Ocak "İstikrar Tedbirleri Paketi" ile yaşama geçirmiştir. Bu dönüşüm kuşkusuz ülke bütününde tüm kentsel yerleşmelerin de yeni roller üstlenerek var olan yapılarını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemiş ve ülkesel ve mekânsal örüntü de bu değişimden payını almıştır. Kuşkusuz 1980 yılı yeni bir sürecin başlangıcı olarak etkilerini günümüze değin daha da güçlü bir biçimde göstermeye başladı. Aşağıda bu sürecin etkileri farklı göstergeler ışığında ülke bütünü; dünya kenti haline getirilmek üzere ulusal ve uluslar arası sermayenin çekim noktası olan İstanbul kenti; 2000 yılı nüfusuna göre kent merkezlerinin nüfusu 100.000 ile 500.000 arasında değişen 46 adet orta

büyüklerdeki il ile ülkenin ikinci büyük kenti olan Ankara'nın bu süreçteki konumu açılarından irdelenecektir.

3.1. Zipf Yasası Bağlamında Demografik Çözümleme

Aşağıdaki tabloda (Tablo 1) Türkiye'de kentsel nüfusun incelenen yerleşmeler bağlamında nasıl bir yol izlediği verilmektedir. Tablo Cumhuriyetin kuruluşundan yaklaşık 50 yıl sonra 1980 de Ankara, İstanbul ve incelenen 46 orta büyüklükteki kentte nüfus dengesinin nasıl tersine çevrilerek çok daha dengeli bir nüfus dağılımı gerçekleştirildiğini açıkça göstermektedir. Bu değişimle özellikle sömürge ülkelere özgü ilksel kent konumundaki İstanbul'un ülke kentsel nüfusu içindeki payının dramatik biçimde % 30'lardan % 14'lere düşürülmesi, Ankara'nın nüfusunun ise 3 katına yükselmesi izlenen politikaların başarısının önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 1. Türkiye, İstanbul, Ankara ve 46 Orta Büyüklükteki Kentte Nüfusun Yıllara Göre Değişimi

Yıl	Toplam Nüfus	10.000 Üzeri		İstanbul (Kentsel)		Ankara (Kentsel)		46 il Kentsel Nüfusu	
		Toplam Kentsel Nüfus	%	%	%	%	Nüfusu	%	
1927	13648270	2236085	16,4	704825	31,5	74784	3,34	1227527	54,9
1945	18790174	3441895	18,3	809050	23,5	226712	6,58		
1950	20947188	4883865	18,5	1002085	20,5	288536	5,90		
1955	24064763	5328846	22,1	1297372	24,3	451241	8,47		
1960	27754020	6967024	25,1	1465535	21,0	520133	7,46	1501405	21,5
1965	31391421	9343006	29,8	1792071	19,2	905660	9,69	1922125	20,6
1970	35605176	11845423	33,3	2203337	18,6	1236152	10,43	2165550	18,3
1975	40703525	16713696	41,1	2648006	15,8	1701004	10,17		
1980	44736957	20330265	45,4	2848987	14,0	1877755	9,24	3376266	16,6
1985	50664458	25789000	50,9	5560908	21,6	2253297	8,74		
1990	56473035	31468877	55,4	6620241	21,0	2584594	8,21	4576534	14,5
2000	67803927	41713716	61,7	8803468	21,1	3203362	7,68	6213391	14,9
2010	73722988	56222356	76,3	13120596	23,3	4115187	7,32	7758500	10,5

Kaynak: TÜİK

Aynı dönemde 46 orta büyüklükteki kentin ülke kentsel nüfusu içindeki payı % 55 den % 17 ye düşmüştür. Toplam kentsel nüfus payının sürekli azaldığı göz önüne alındığında bu düşüşün nüfusu 500.000 in üzerindeki metropollerde biriktiği anlaşılabilecektir. Bu da nüfusun yerleşmeler arasında çok daha dengeli dağıldığının diğer göstergesidir.

Ancak, yeni liberal politikaların yaşama geçtiği 1980 li yıllardan başlayarak bu tabloyu tersine çevirecek dinamiklerin güçlendiği görülmektedir. 1980 ile 2010 yılları arasında Türkiye kentsel nüfusu % 276 artarken İstanbul'da nüfus artışı % 460 olmuştur. Orta büyüklükteki kentlerin büyüme hızı % 230 ile İstanbul'un ancak yarısı oranında büyümüşlerdir. Ankara ise ülke kentsel nüfusu içinde 1970 yılında ulaştığı ne yüksek pay olan % 10,43 oranını sürekli yitirmiş ve 2010 yılına gelindiğinde, 1960 yılındaki payının da gerisine düşerek % 7,32 ye kadar gerilemiştir. Bu resim 1980 ve 2010 yılları arasında demografik açıdan dengeli olmayan bir nüfus dağılımını göstermektedir.

Yukarıda yaptığımız değerlendirmeyi teyit etmek ve desteklemek üzere elimizdeki veriyi Zipf tarafından geliştirilen ve “sıra büyüklük kuralı” olarak anılan kuralla sınadık. Zipf yasası ya da ‘sıra büyüklük kuralı’nın bir ülkedeki toplam nüfusun kentler arasında nasıl dağıldığını gösterdiği ileri sürülür. Buna göre, ulusal sınırlar içindeki kentlerin nüfusları ile sıralamadaki yerleri arasındaki ilişkinin aşağıdaki formüle uygun olması beklenir:

$$Pr = \frac{P1}{R^2} \times q$$

Formülde, P1 en büyük kentin nüfusunu; Pr R sırasındaki kentin nüfusunu; R kentin sırasını, q ise bir sabiti temsil etmektedir. Yukarıdaki eşitliğin logaritması ise şu şekilde yazılabilir;

$$\text{LogPr} = \text{Log P1} - q \text{ LogR.}$$

Kentlerin Zipf’in öngördüğü biçimde sıralanması durumunda, x ve y verilerinin logaritmik olarak işlendiği tabloda tüm yerleşmelerin eğimi -1 olan bir çizgi üzerinde ya da etrafında yer almaları beklenir (Dökmeci,1986:13).

Böylelikle, “eğer bir ülkenin kentlerini nüfus büyüklüklerine göre ardı ardına sıraladığımızda, en büyük kentin nüfusunun ikinci sıradaki kentin nüfusunun iki katı, üçüncü sıradakinin üç katı v.b. biçimde birbirini izlemesi beklenir” (Jiang and Jia,2011: 1269). “Eğer doğrunun eğimi 1 i geçerse kentlerin tahmin edilenden daha dağınık, 1 den az ise daha eşit büyüklüklerde olduğu anlaşılmalıdır” (Knudsen,2001:123).

Dökmeci (1986) bir çalışmasında Türkiye’de 10.000 in üzerinde nüfusa sahip yerleşmelerin 1946 ve 1975 yılları arasında sıra düzen eğrilerinin nasıl değiştiğini araştırmıştır. Yazarın bulguları, 1950li yılları izleyen hızlı kentleşme ile sıra düzen kuralına uyumlu bir gelişme göstererek 1945 yılında -0,75 eğimli olan doğrunun 1975 yılında -0,90 a evrildiğini göstermektedir.

Marin (2007) 20 yıl sonra Dökmeci’nin bulgularının yeni verilerle yeniden incelemiş ve Türkiye kentlerinin nüfus dağılımlarının 1985 yılından başlayarak bozulduğunu göstermiştir. Yazar’a göre Pareto katsayısı 1985 yılında 0, 9337 iken 1990 ve 2000 yıllarında sırasıyla 0, 9202 ve 0, 8949 a düşmüştür. Yukarıda belirtildiği gibi, 1.00 değerinden sapma metropoliten kentlerin orta büyüklükteki kentlerden daha hızlı büyüdüğünün göstergesidir.

Delikaş’ın (2008) bulguları da bu savı desteklemektedir. Yazara göre katsayı 1990 ve 2007 yılları arasında 0,917 den 0,858 e gerilemiştir.

Özetle, Türkiye deneyimi Cumhuriyet’in kuruluşundan 1980 li yıllara kadar önemli bir oranda iyileşme gösteren ülke kentlerinin dengeli büyümesi yeni liberal politikaların egemen olduğu son 25 yılda dramatik biçimde kötüleşmiştir.

3.2. İktisadi Göstergeler

Yeni liberal politikaların egemen olduğu günümüz Türkiye’sinde yatırım kararları büyük ölçüde tümüyle pazar tarafından belirlenmektedir. Pazar koşulları ise çok

sayıda ulusal ve uluslararası değişken tarafından biçimlendiği için ulusal düzeyde dengeli bir ekonomik ve mekânsal gelişmenin ön koşullarına sahip değiliz.

Aşağıdaki tablolarda GSYİH, istihdam oranı, sanayi sektörü ve imalat sanayi ile ilmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili mesleklerde çalışanların oranlarına ilişkin il düzeyindeki verilerin 1980 ile 2000 yılları arasında yine Türkiye, İstanbul ve 46 orta büyüklükteki kentte nasıl değiştiği yanı sıra Ankara'nın bu resimdeki görel konumu verilmektedir.

Tablo 2. GSYİH Payı

Yıl	1980	1990	2000
Türkiye	100	100	100
İstanbul	19,35	20,02	22,12
	100	103	114
Ankara	7,02	7,90	8,30
	100	112	118
46 İl Ort.	0,84	0,66	0,62
	100	78	74

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi 1980 ile 2000 yılları arasında İstanbul'un GSYİH içindeki payı artarken 46 orta büyüklükteki kentte bu oran yaklaşık ¼ oranında azalmıştır. Ankara ülkenin ikinci büyük kenti olarak bu süreçte toplam büyüklük olarak üçte bir civarındaki payını korumuştur.

Tablo 3. İstihdam Oranı

Yıl	1980	1990	2000
Türkiye	0,54	0,46	0,39
	100	85	72
İstanbul	0,37	0,49	0,49
	100	133	132
Ankara	0,51	0,48	0,48
	100	94	94
46 İl Ort.	0,39	0,46	0,37
	100	118	95

Kaynak: TÜİK

Tablo 3 den de görüleceği gibi, istihdam oranı ülke genelinde ve 46 orta büyüklükteki kentte düşerken İstanbul için tersine bir gelişme söz konusudur. Ankara bu tabloda istihdam oranı düşen yerleşmelerden farklı olarak, istihdamın oransal düşüşü belirli bir istikrarı korumaktadır. Ancak resmin bütününe bakıldığında yeni liberal politikaların istihdam oranları bakımında da dengesiz büyüme yönünde olduğunu göstermektedir.

Az gelişmiş ülkelerde sanayi sektöründe özellikle de imalat sanayinde çalışanların toplam çalışanlar içindeki payı hala önemli bir göstergedir. Bu aynı zamanda sürdürülebilir bir kalkınma için yerleşmelerdeki ekonomik tabanın gücüne ilişkin bir ipucu verir. Ancak, yeni liberal politikalar çevreyi kirletici nitelikteki sanayi yatırımlarını büyük illerden daha çok orta büyüklükteki kentlere taşımakta ve büyük kentleri başta finans olmak üzere hizmet sektörünün daha farklı dallarında

güçlendirmektedir. Nitekim yukarıdaki tablo bu eğilimin Türkiye kentleri için de yerleşmekte olduğunu göstermektedir. Ankara'nın konumu bu bağlamda büyük kent modeline doğru evrilmektedir.

Tablo 4. Sanayi Sektöründe Çalışanların Payı

Yıl	1980	1990	2000
Türkiye	0,116	0,128	0,133
	100	110	115
İstanbul	0,344	0,336	0,322
	100	98	93
Ankara	0,139	0,143	0,134
	100	103	94
46 İl Ort.	0,073	0,077	0,075
	100	105	102

Kaynak: TÜİK

Tablo 5. İmalat Sanayinde Çalışanların Payı

Yıl	1980	1990	2000
Türkiye	0,116	0,128	0,126
	100	110	109
İstanbul	0,336	0,328	0,316
	100	98	94
Ankara	0,128	0,129	0,120
	100	100	94
46 İl Ort.	0,062	0,068	0,067
	100	110	108

Kaynak: TÜİK

İktisadi göstergeler olarak incelediğimiz son değişken yeni liberal dönemde ilmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili mesleklerde çalışanların toplam istihdam içindeki payı ve bunun Türkiye, İstanbul, Ankara ve 46 kentte ne yönde değiştiğidir. Veriler bu yönde ülke genelinde ve Ankara kenti özelinde önemli ölçüde gelişme olduğunu göstermektedir. Bunun Ankara açısından sevindirici olduğu açıktır. Ancak, İstanbul'un 46 il ortalamasının gerisinde kalmasında öğretmen ve din adamlarından, mimar, yazar, sanatkâr v.b. oldukça farklı meslek gruplarının³ bu kategori içine alınmasından kaynaklandığı, dolayısıyla bu kategorinin alt bölümleri üzerinden yapılacak bir değerlendirmenin daha anlamlı olacağı ileri sürülebilir. Nitekim bu kategoride yer alan 'mimar, mühendis v.b. teknik elemanlar'ın toplam çalışanlar içindeki payı ayrıca hesaplandığında, İstanbul için bulunan değer, 46 il ortalamasının 2,8 katı, Ankara verisinin ise 3,6 katı yüksek olduğu görülmektedir.

³ Bu kategori, fizikçiler, kimyagerler ve bunlarla ilgili diğer meslekler; Mimarlar, mühendisler ve benzeri teknik elemanlar; Pilotlar, güverte subayları, makine subayları; Biyologlar, agronomlar (Fenni ziraatçiler) ve benzeri teknisyenler; Tıp ile ilgili meslekler; İstatistikçiler, matematikçiler, sistem analizcileri ve benzeri teknisyenler; Ekonomistler; Mali müşavirler ve muhasebeciler; Hukuk ile ilgili meslekler; Öğretim ile ilgili meslekler; Din adamları ve benzerleri; Yazarlar ve edebiyatla ilgili diğer meslekler; Heykeltıraş, ressam, fotoğrafçılar ve ilgili yaratıcı sanat mensupları; Müzik ve sahne sanatçıları ve eğlence ile ilgili diğer sanatkârlar; Sporcular ve sporla ilgili meslekler; Başka yerde sınıflandırılmamış ilmi ve teknik meslekler ve benzerlerini kapsamaktadır.

Tablo 6. İlimi ve Teknik Elemanlar, Serbest Meslek Sahipleri ve Bunlarla İlgili Mesleklerde Çalışanların Payı

Yıl	1980	1990	2000
Türkiye	0,06	0,06	0,08
	100	167	233
İstanbul	0,08	0,09	0,11
	100	112	137
Ankara	0,09	0,13	0,16
	100	144	178
46 İl Ort.	0,03	0,04	0,05
	100	133	167

Kaynak: TÜİK

Ancak, iktisadi verilerin genel bir değerlendirmesi yapıldığında 46 orta büyüklükteki ilin yeni liberal sürecin kaybedenleri olduğu ileri sürülebilir. Ankara bu resimde küçük kayıplarla da olsa görece konumunu büyük ölçüde korumaya çalışan bir yerleşme niteliğindedir.

3.3. Sosyal Değişkenler

Bu başlık altında iki değişkenin, eğitim ve sağlık verilerinin değişimi incelenerek yeni liberal politikaların farklı yerleşmeler ile Ankara ilinde nasıl bir evrim geçirdiği araştırıldı.

Tablo 7. Ortalama Okullaşma Süresi

Yıl	1980	1990	2000	2010
Türkiye	3,29	4,71	5,30	6,23
	100	143	161	189
İstanbul	3,95	4,98	5,50	6,28
	100	126	139	160
Ankara	5,10	6,12	7,01	7,48
	100	120	137	147
46 İl Ort.	3,07	4,53	5,06	6,07
	100	147	165	198

Kaynak: TÜİK

Bilindiği gibi, çevre ülkelerde düşük eğitim düzeylerinin varlığı aşılması gereken en temel sorunlar arasında yer alır. Aşağıdaki tabloların incelenmesinden anlaşılacağı gibi yeni liberal politikaların uygulanmaya başlamasının üzerinden üç on yıl geçmiş olmasına karşın İstanbul ve Ankara gibi ülkenin en büyük iki kentinin oransal performansı ülke ortalamasının da altında kalmıştır. Ancak, en azından Ankara ili İstanbul ve Türkiye ortalaması ile karşılaştırıldığında toplam eğitim süresi olarak en yüksek değere sahip olma ayrıcalığına sahiptir. 46 orta büyüklükteki ilin ortalamasının Türkiye ortalaması üzerinde bir oranla iyileşmesi ise bu dönemin ve bu illerin en önemli kazanımları arasında sayılmalıdır. Kadınlarda eğitim süresi ile ilgili veriler de aynı eğilimi daha düşük eğitim yılları ile yinelemektedir. Bu açıdan da 46 ilin sevindirici performansı ile ülkenin, demografik ve iktisadi açıdan en hızlı büyüyen kenti olan İstanbul'un sosyal altyapısı geliştirme açısından son derece başarısız durumu, yerleşmeler arası eşitsiz gelişmenin bir göstergesi olarak not etmeye değerdir.

Tablo 8. Kadınlarda Ortalama Okullaşma Süresi

Yıl	1980	1990	2000	2010
Türkiye	2,69	3,93	4,47	5,04
	100	146	166	187
İstanbul	3,48	4,38	4,67	5,26
	100	126	134	151
Ankara	6,00	6,53	6,41	7,05
	100	108	107	117
46 İl Ort.	2,32	3,75	3,86	4,81
	100	161	166	207

Kaynak: TÜİK

Sağlıkla ilgili veriler de benzer değerlendirmenin daha dramatik boyutlarda yapılmasını destekler niteliktedir. 1000 kişiye düşen doktor sayısı, 2010 yılında 30 yıl öncesine göre gerek ülke genelinde gerekse 46 ilde önemli ölçüde artmışken İstanbul hiçbir kayda değer gelişme göstermemiştir. 1000 kişiye düşen yatak sayısında ise dramatik bir biçimde yarı yarıya düşüş gözlenmektedir. Ülkenin en riskli metropolünde sağlık sektöründeki bu vahim durumun bir an önce düzeltilmesi ciddi bir zorunluluktur. Ankara'ya gelince, ülkenin ikinci büyük İli olarak doktor sayısı bakımından yine Türkiye ortalaması ve 46 il ortalamasının gerisinde kalan bir gelişmeden söz edilebilirse de yine de bu süre içinde iki katına yakın bir büyüme yaşanmış olması önemli bir gelişmedir. Ankara, 1000 kişiye düşen yatak sayısı bakımından ise bu sürede var olan konumunu koruyan bir il niteliğindedir. Tablo 9.

Tablo 9. 1000 Kişiye Düşen Doktor Sayısı

Yıl	1980	2002⁴	2010
Türkiye	0,55	1,35	1,65
	100	2,45	300
İstanbul	1,65	2,22	1,89
	100	134	114
Ankara	1,77	2,93	3,39
	100	165	191
46 Kent Ort.	0,23	0,93	1,56
	100	404	678

Kaynak: Sağlık İstatistikleri**Tablo 10.** 1000 Kişiye Düşen Yatak Sayısı

Yıl	1980	2002⁵	2010
Türkiye	2,20	2,19	2,50
	100	99	114
İstanbul	5,53	2,78	2,33
	100	50	42
Ankara	4,06	3,29	3,53
	100	81	90
46 İl Ort.	1,60	2,87	2,54
	100	179	159

Kaynak: Sağlık İstatistikleri⁴ 2002 değerleri 2000 yılı nüfuslarına bölünmüştür.⁵ 2002 değerleri 2000 yılı nüfuslarına bölünmüştür.

Özetle, sağlık istatistikleri bakımından Türkiye ortalamasında yaşanan iyileşmenin yerleşmeler arasında oldukça dengesiz dağıldığı söylenebilir. Diğer alanlarda daha olumlu gelişmelerin yaşandığı İstanbul metropolü büyük nüfus artışına koşut olarak eğitim ve sağlık altyapısını geliştirememiş ve hızla ikili yapının egemen olduğu bir bölge kent niteliğine bürünmüştür. 46 orta büyüklükteki kent bu alanda gösterdiği önemli performansın büyük ölçüde gerileyen ya da yerinde sayan nüfus verileri ile ilişkisi olduğu ileri sürülebilir. Ankara, ülkenin ikinci büyük metropolü olarak İstanbul'a göre daha makul ölçülerdeki nüfus artışı ile bu alanda konumunu korumuş hatta doktor sayısı bakımından önemli bir sağlık merkezi olma yönünde gelişme de göstermiştir.

3.4. Belediye Gelirleri

Bu çalışmada 1980 sonrasında kişi başına düşen toplam belediye gelirleri ile kişi başına düşen belediye öz gelirlerinin değişimini de inceledik. Bu değişken bize özellikle orta büyüklükteki kentlerin büyüme gizilgüçlerine ilişkin ipucu vereceği gibi bu yerleşmelerin kentsel altyapılarının geliştirilebilmesi için kaynak girdisinin ne yönde değiştiğini de gösterecektir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi orta büyüklükteki kentlerde kişi başına düşen toplam belediye gelirleri 20 yıllık dönemde % 30 oranında azalmıştır. Diğer bir deyişle, orta büyüklükteki kentler bu süreçte kaybeden konumdadırlar. İstanbul için bu oran % 9 artarken Ankara gelirini % 30 oranında artırmıştır.

Tablo 11. Kentlerde Kişi Başına Düşen Belediye Gelirlerindeki Değişim

Yıl	1980	1990	2000
Türkiye	1,00	1,00	1,00
İstanbul	1,10	1,65	1,20
	100	150	109
Ankara	0,71	1,43	0,94
	100	201	132
46 İl Ortalaması	1,04	0,78	0,71
	100	75	68

Kaynak: TÜİK

Tablo 12. Kentlerde Kişi Başına Düşen Belediye Öz Gelirleri

Yıl	1980	1990	2000
Türkiye	1,00	1,00	1,00
İstanbul	1,94	2,14	1,43
	100	110	74
Ankara	1,19	1,37	0,95
	100	115	80
46 İl Ortalaması	0,70	0,59	0,66
	100	84	94

Kaynak: TÜİK

Tablo 12 aynı dönemde kişi başına düşen yerel gelirlerin ise ters yönde bir değişim gösterdiğini, diğer bir anlatımla, İstanbul ve Ankara'da bu değerlerin % 20-25 arasında azalmasına karşın orta büyüklükteki kentlerde büyük ölçüde aynı kaldığını

göstermektedir. Bu bulgu daha önce Türkiye geneli için yapılan bir araştırmada (Ersoy,1999) ulaştığımız sonucu teyit etmektedir. Buna göre, beklenen tersine, kişi başına görece düşük geliri olan kentlerde belediye hizmetleri için bireylerden alınan yerel vergiler gelir düzeyi yüksek kentlerdekinden daha yüksektir. Bu dengesizliği gidermek için merkezi hükümetin genel vergi gelirlerinden gönderdiği paylar Tablo 11 de görüldüğü gibi bu dengesizliği gidermeye yetmediği gibi, aradaki boşluk daha da artmaktadır.

3.5. Politik Tutum

Son olarak incelediğimiz değişken bu kentlerde yaşayan seçmenlerin politik tutumlarının bu dönemde ne yönde değiştiğidir. Aşağıdaki tablolarda görüleceği gibi, dünya ölçeğinde yeni liberal politikaların egemen olmasıyla siyasi düzeyde güçlenen muhafazakâr tutumun Türkiye’de de geçerli olduğunu göstermektedir. 1977 ile 2011 yılları arasında kaybeden kentler arasında yer alan orta büyüklükteki kentlerde sağ seçmenlerin oyları %55 den % 71’e kadar yükselmiştir. Yıllar arasındaki oynamalar bir yana bırakılırsa benzer durum İstanbul ve Ankara için de geçerlidir. Bu sonuçları değerlendirecek olan kuşkusuz siyaset sosyolojisi yapan bilim insanlarıdır.

Tablo 13. Politik Tutumda Değişim (%)

Yıl		Orta Sağ	Muhafazakâr	Milliyetçi	Sağ Kanat Toplam	Sosyal Demokrat	Kürt Hareketi	Sosyalist	Sol Kanat Toplam
2011	Türkiye	0,8	51,8	14,3	66,9	26,2	6,6	0,2	33,0
	İstanbul	0,5	51,8	10,7	62,9	31,5	5,3	0,2	37,0
	Ankara	0,6	50,9	16,1	67,6	31,4	0,9	0,2	32,5
	46 Kent	0,7	54,8	16,1	71,5	20,8	7,4	0,3	28,5
2002	Türkiye	20,0	36,8	17,3	74,1	11,9	6,2	1,0	19,1
	İstanbul	12,3	41,0	14,7	68,0	25,2	5,5	1,3	32,0
	Ankara	12,1	39,2	17,1	68,4	29,1	2,4	1,6	33,1
	46 Kent	13,9	42,9	16,5	73,3	16,7	7,1	2,9	26,7
1999	Türkiye	26,2	15,4	19,5	61,1	31,0	4,8	1,2	37,0
	İstanbul	22,2	21,3	11,2	54,7	39,4	4,0	1,6	45,0
	Ankara	36,1	13,1	23,4	72,6	34,9	1,6	2,1	38,6
	46 Kent	15,5	23,5	24,0	63,0	25,4	7,5	1,0	33,9
1995	Türkiye	39,8	21,4	8,6	69,8	30,0	3,6	0,2	33,8
	İstanbul	38,1	23,9	4,0	66,1	25,4	4,2	0,5	30,0
	Ankara	35,8	18,1	9,2	63,1	34,0	2,2	0,2	36,4
	46 Kent	37,1	24,5	10,4	72,1	21,5	5,6	0,2	27,3
1977	Türkiye	38,8	8,5	6,4	53,7	43,7	0,0	0,1	43,8
	İstanbul	29,6	6,6	2,7	38,9	60,6	0,0	0,3	60,9
	Ankara	31,9	6,4	2,9	41,2	52,6	0,0	0,0	52,6
	46 Kent	36,9	11,5	6,8	55,1	40,1	0,0	5,2	45,3

Kaynak:TÜİK

4. Sonuç

1970’lerde petrol krizi ile etkisini perçinleştiren yeni liberal ideolojik proje sorunların çözümünde kaçınılmaz ve tek alması olarak sunuldu. Hayek daha da ileri giderek piyasa özgürlüğünün demokratik özgürlükten önce geldiğini çünkü “demokrasinin sadece kapitalizmle mümkün olduğunu” bile savlamıştır (alıntılayan Turner 2007: 73).

1980 askeri darbesine kadar Türkiye ekonomisinde egemen iktisat politikası “ithal ikameci” modelle kalkınma üzerine temellendirilmiştir. Bu politika kamunun iktisadi ve mali alanlarda önemli bir aktör olarak yer aldığı, sıkı gümrük rejimi ile birlikte yürütülmüştür. 1983 yılında iktidara gelen ANAP iktidarı yeni iktisat politikalarının liberalleşme, özelleştirme, piyasanın ana düzenleyici olması, devletin ekonomideki düzenleyici rolünün ve ağırlığının azaltıldığı bir model üzerine temellendirileceğini ilan etti. ANAP iktidarının görece sınırlı başlayan bu yöndeki politikaları ve buna uygun ortamın oluşturulması için yapılan yasal düzenlemeler son on yılda hızını iyice artırarak günümüze dek uygulanmaktadır.

Piyasanın toplumsal yaşamın her alanına nüfuz etmesi yönündeki bu ideoloji ulus devletin iktisadi, politik ve mekânsal örgütlenmesini büyük ölçüde derinden etkilemektedir. Âdemi merkezleşme iktisadi etkinlik ve verimlilik açılarından desteklenmekte, bunun beraberinde demokratikleşmeyi de getireceği ileri sürülmektedir (Ersoy,2001). Yerel girişimciler ve yerelde oluşturulacak ittifaklar eliyle yerelin gizilgücünü harekete geçirmenin yerel düzeyde büyümeye ivme kazandıracığı ileri sürüldü ve dünya kentleri yaratmanın yanı sıra orta büyüklükteki kentlere de yeni işlevler verildi.

Bu bildiride anılan yeni liberal politikaların Türkiye’de Ankara’nın yanı sıra İstanbul metropolü ile 46 orta büyüklükteki kentte demografik, sosyo-ekonomik, ve politik düzeylerde bu yerleşmeleri ne yönde etkilediği resmi veriler ışığında incelendi.

İller ve kentler düzeyinde toplanan istatistiksel veriler öncelikle uygulanan politikaların orta büyüklükteki kentlerde etkileyici bir gelişmeye yol açmadığı gibi birçok veri açısından da bu sürecin kazananları arasında yer almadıklarını göstermektedir. Âdemi merkezleşmenin yarışmacı bir ortam yaratarak yerelin güçlenmesi ve gelişmesine katkı vereceği yönündeki savların gerçekleşmediği, İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerle orta büyüklükteki kentler arasındaki eşitsiz gelişmenin daha da görünür hale geldiği toplanan veriler tarafından desteklenmektedir. Bu eşitsiz gelişme nüfusun hızla arttığı İstanbul küresel kentinde özellikle sosyal altyapı yatırımları açısından bu kez tersine işleyerek bölge kent bütününde orta büyüklükteki kentlerin gerisine düşerken, kendi içinde de yeni bir eşitsizliğe yol açmıştır. Ankara kenti bu genel resimde görece yerini küçük kayıplarla büyük ölçüde korumakta iken özellikle demografik açıdan ülkenin ikinci büyük kenti olarak İstanbul’a karşı görece konumunu yitirmiştir.

Tüm bu veriler yeni liberal politikaların ülke bütününde zaten giderilememiş olan eşitsiz gelişme örüntüsünü daha da kötüleştirdiğini ve bu yönde olumlu bir sınav veremediğini göstermektedir.

Referanslar

- Birch, K. Mykhenko, V. (Eds.) (2010), *The Rise and Fall of Neoliberalism* Zed Books, London
- Çıracı,H. (1982) “Türkiye’de Şehirleşme Olayına Bir Şehirsel Büyüme Modeli İle Yaklaşım”, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Demir,K. ve Çabuk,S. (2010), “Türkiye’de Metropolitan Kentlerin Nüfus Gelişimi”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 28 Yıl: 2010/1, ss.193-215.
- Deliktas, E. (2008), “Türkiye’de kentlerin büyümesi ve Ziph Kanunu”, 2. *Ulusal İktisat Kongresi*, DEÜ İİBF İktisat Bölümü, İzmir, pp.1-9.
- Dökmeçi,V.F., (1986) “Turkey: Distributon of Cities and Change Over Time”, *Ekistics*, v.53, n.316/317, pp.13-17.
- Erder, L., “ Tarihsel Bakış Açısından Türkiye’nin Demografik ve Mekânsal Yapısı”, in Tekeli, İ. ve Erder, L. *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler*, (Derl) Leyla Eder, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1978, pp.159-193.
- Ersoy, M. (1994) "The Restructuring Impacts of Neo-Liberal Policies on Urban Industry: A Case Study of Ankara, Turkey", *European Planning Studies*, v.2, n.4., pp.523-537. (Bkz. melihersoy.com)
- Ersoy, M. (1999) “Local Government Finance in Turkey”, *METU, Studies in Development*, v.26, n.1-2, Ankara, pp.75-97. (Bkz. melihersoy.com)
- Ersoy, M. (2001) “*Democratization Through De-Centralization? The Turkish Case.*” Paper Presented in World Planning Schools Congress in Shanghai, China. (Bkz. melihersoy.com)
- Gabaix, X., (1999), “Zipf’s law for cities: An explanation”, *The Quarterly Journal of Economics*, pp.739-767.
- Göçer,O. (1985) “Şehirsel Merkezler ve Şehirsel Kademelenme”, (Şehircilik), İ.T.Ü., İstanbul.
- Jiang B.,and Jia, T., (2011), “Zipf’s Law for all natural cities in the United States”, *International Journal of Geographical Information Science*, v.25, n.8, pp.1269-1281.
- Keskinok, H.Ç. (2010) “Urban Planning Experience of Turkey In The 1930s”, *METU Journal of Faculty of Architecture*, 2010/2 (27:2) 173-188
- Knudsen, T., (2001), “Zipf’s Law for Cities and Beyond”, *American Journal of Economics and Sociology*, v.60, n.1.
- Marin, M.C. (2007), “1985 Sonrası Türkiye’deki Kentsel Sistemin Dönüşümü: Zipf’s Yasasının Ampirik Bir Testi”, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, v.22, no.1. pp.33-38.
- Tekeli, İ., "Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye’de Kent Planlaması", in Sibel Bozdoğan Reşat Kasaba : *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, pp.136-152.
- Turak, E. (1985) “Metropolitan Alanlar:Kavramlar, Tanımlar, Ölçütler”, Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu-1, MSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayını:2, s.36
- Turner, R. (2007), “The ‘Rebirth of Liberalism’”, *Journal of Political Ideologies*, v.12, pp.67-83.